

УДК 336

Степанюк Н.А.

кандидат економічних наук, доцент,

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

АНАЛІЗ ПРИЧИН КРИЗОВОЇ ДИНАМІКИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF THE CAUSES OF CRISIS DYNAMICS OF UKRAINE'S ECONOMY

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто проблеми економічної політики України в умовах кризи, що склалася. Увагу сконцентровано на порівнювальних характеристиках двох кризових періодів в Україні, а також їхніх наслідках для стримування кризових шоків у середньостроковій перспективі та можливому відновленні стійкого економічного зростання.

Ключові слова: політика, криза, економіка, інфляція, глобалізація, реформи.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены проблемы экономической политики Украины в условиях сложившегося кризиса. Внимание сконцентрировано на сравнительных характеристиках двух кризисных периодов в Украине, а также их последствиях для сдерживания кризисных шоков в среднесрочной перспективе и возможном восстановлении устойчивого экономического роста.

Ключевые слова: политика, кризис, экономика, инфляция, глобализация, реформы.

ANNOTATION

In the article the problem of Ukraine's economic policy in the crisis that has arisen. Attention is focused on the comparative characteristics of two periods of crisis in Ukraine, and their consequences to contain the crisis shocks in the medium term, and yet – and possible resumption of sustainable economic growth.

Keywords: politics, crisis, economy, inflation, globalization, reform.

Постановка проблеми. Управління економікою та забезпечення діяльності суб'єктів господарювання пов'язане з появою низки негативних чинників впливу на функціонування підприємств, які можна визначити як ризики та загрози. При врахуванні цих чинників у процесі прийняття управлінських рішень знижується ймовірність недоотримання (втрати) доходу чи прибутку, погіршення економічного стану, виникнення кризової ситуації чи банкрутства підприємства. Ця проблема є вкрай актуальною на сучасному етапі, який характеризується виникненням глобальної економічної кризи, неможливістю економічних систем щодо її подолання навіть у високорозвинених країнах.

Можна констатувати, що Україна єдина серед європейських країн застрягла в міжкризовому просторі. Після глобальної кризи 2008–2009 рр. більшості країн вдалося відновити позитивну економічну динаміку, тоді як Україна і сьогодні потерпає від кризових проявів. Нинішня критично слабка економічна динаміка (в умовах триваючої військової агресії, поглиблення і розширення негативних тенденцій в економіці, низького рівня довіри до

системи державного управління, високої корупції, слабкої фінансової дисципліни, незадовільної інвестиційної привабливості та надмірного боргового навантаження) вказує на збереження переддефолтних ризиків і втрату країною гідного місця у світовій економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою вивчення кризових явищ, їх причин та наслідків займаються вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: Сибіряков В.Г., Василенко В.О., Крутько В.Н., Дацюк І.В., Крутик А., Грін П.С., Крутько В.Н., Ланкіна В.Є., Галушко О.І., Ткаченко А.М., Єлець О.П., Чернявський О.Д., Іванов Г.П., Штангрет А.М., Кейнс Дж.М., Гренц Т., Розенталь Ю., Піджненбург Б., Хіт Р., Бартон Л., Фішер С., Макконел К., Брю С. та ін. Незважаючи на значну кількість публікацій із даної тематики сьогодні існує низка невирішених питань цього напрямку. Тема економічної кризи на сьогодні є дуже актуальною, тому що не знаючи причин кризи в Україні, неможливо знайти шляхи до її подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, сучасне суспільство прагне до постійного покращання рівня й якості життя, які може забезпечити тільки стійке економічне зростання. Однак спостереження показують, що довгостроковий економічний ріст не є рівномірним, а постійно переривається періодами економічної нестабільності. У зв'язку з цим ми здійснили порівняння характеристик двох кризових періодів в Україні, щоб виявити спільні та відмінні риси в причинах, тенденціях розвитку та можливих наслідках.

Зазвичай причинами кризового стану підприємств практично всіх галузей та секторів економіки України є не тільки вплив зовнішніх факторів: зниження платоспроможного попиту, втрата налагоджених господарських зв'язків, ринків закупівлі та збуту, суттєве збільшення цін на енергоносії, недосконале правове поле господарської діяльності тощо. Водночас залишається проблемним стан управління господарсько-фінансовою діяльністю суб'єктів господарювання, який не завжди адекватний ринковим вимогам. Якщо розглядати суб'єкти господарювання в галузевому аспекті, то найбільш суттєві деформації криза вносить у роботу промислових підприємств, причому найбільшою тривалістю

та багатоступінчастою структурних перетворень характеризуються насамперед машинобудівні та металургійні підприємства [1, с. 61].

Отже, за недовгий період Україна вже вдруге намагається подолати кризовий шок. Кожен із шоків мав свої особливості, і основу кожного формували свої чинники і складові. Водночас спільність розгортання кризових процесів в Україні в 2008–2009 рр. і 2013–2015 рр. указує на те, що результати та наслідки двох кризових процесів, імовірно, також можуть виявитися близькими.

Характеризуючи кризу 2008–2009 рр., можна сказати, що в Україні, як і в усьому світі, вона була дійсно неочікуваною [2, с. 30]. Розглядаючи кризу 2013–2015 рр., можна констатувати, що країна до неї йшла послідовно.

Зазначимо, що сьогоденне економічне падіння є не стільки наслідком короткострокового політико-економічного шоку та російської агресії, скільки результатом слабкої економічної політики в попередні роки. Більше того, в Україні кризові процеси 2013–2014 рр. можуть інтерпретуватись як поновлення і подовження кризових процесів 2008–2009 рр., тому неналежна увага до розгортання та поглиблення кризових впливів формує високі ризики повторення кризових шоків.

Позитивна динаміка ВВП 2010–2011 рр. у багатьох аспектах була зумовлена переважно «ефектом низької бази», а не структурним оздоровленням чи посиленням конкурентоспроможності. Фактично нульове зростання 2012–2013 рр. означало, що в країні не створюється базис стійкого економічного відновлення і, по суті, відбувається лише консервація виробничого сектору та рівня добробуту населення, що, своєю чергою, обмежуюче впливало на сукупний попит, а відтак, і на підприємницьке середовище [3, с. 39].

Глобальна фінансова криза 2008–2009 рр. руйнівним чином вплинула на Україну, насамперед на сектор промисловості, обсяг виробництва якого протягом осінньо-зимового періоду після зростання скоротився майже вдвічі [3]. Хоча падіння промисловості в 2012–2013 рр. не мало шокового характеру, подібного до 2008–2009 рр., проте втрати в промисловості інерційно продовжувались, і індекс промислового виробництва наприкінці 2014 р. знаходився на рівні найнижчих показників 2009 р. [4].

Кризові явища вплинули як на структуру ВВП, так і на інвестиції. Практично всі ресурси – як домогосподарств, так і державного сектору – витрачались на підтримку поточного рівня споживання і добробуту.

Підкреслимо, що українська модель зростання докризового періоду, заснована на експортній експансії товарів із низькою доданою вартістю, вже не може бути дієвою ані в середньо-, ані в довгостроковій перспективі, зважаючи на зміну структури і чинників зростання глобальної економіки.

Інфляційна складова 2008–2009 рр. і 2013–2014 рр. була дуже схожою за трендами та причинами. В обох випадках серед основних чинників зростання цін були стрімка й обвальна девальвація гривні та адміністративне підвищення житлово-комунальних тарифів. Україна впродовж своєї короткої історії чи не найбільше серед європейських країн потерпала від нераціональної і слабкої валютної політики. Із середини 1996 р., коли була впроваджена гривня, і до середини 2015 р. гривня подешевшала практично на порядок. Тобто можна стверджувати, що Україна перебуває у стані перманентного негативного валютного очікування. Валютна політика і валютна динаміка в обидва кризові періоди (2008–2009 рр. і 2013–2015 рр.) має багато спільних рис, що вказує на ігнорування (або слабе усвідомлювання) уроків кризових явищ на валютному ринку України і ставить під сумнів можливості попередження валютних криз у найближчому майбутньому або ж повного знецінення національної валюти. Україна, як і раніше, залишається вкрай обмеженою в доступі до валютних ресурсів.

В Україні на сьогодні стрімко прискорились інфляційні процеси, за підсумками 2015 р. інфляція зросла до 43,3% порівняно з інфляцією 24,9% у 2014 р. і досягла максимального значення за останні 20 років. Подібні темпи річної інфляції спостерігалися в Україні ще в далекому 1996 р., коли річна інфляція сягнула позначки 39,7% [5].

Згідно з даними, за 2015 р. найбільше зросла вартість комунальних послуг. Природний газ подорожчав на 273%, гаряча вода та опалення – 78,4%, електроенергія – 66,9%. Зросла ціна продуктів харчування на споживчому ринку. Так, овочі зросли на 66,7%, соняшникова олія та яйця – на 59,4%, безалкогольні напої – на 57,8% [5]. Головною складовою інфляційних процесів є обвальне знецінення гривні (двократна девальвація). Цей шок провокуватиме подальше подорожчання товарів і послуг через високу частку імпорту у внутрішньому споживанні та високий рівень доларизації економіки [3, с. 53].

Згідно з консенсус-прогнозу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, ВВП України в 2015 р. мав зменшитися на 6,1 в. п. Так, ВВП на душу населення України впав нижче \$3 000 [6, с. 56]. Це означає, що Україна перебуває вже в групі найбідніших країн світу. Не кажучи вже про обвал гривні на ринку валюти. Курс долара з колишніх 10 грн. підскочив майже до 30 грн., що, безумовно, вплинуло на українців, тим самим погіршивши і без того низький рівень життя.

Влада України намагається стабілізувати економічну та політичну ситуацію, залучаючись підтримкою світової спільноти. Але один день війни коштує Україні 80 млн. грн., не рахуючи податки, які не надходять з Донецька та Луганська. А відновити регіони буде

коштуватиме державі 8 млрд. грн. Саме стільки необхідно для повернення Донбасу до мирного життя.

Міжнародні зусилля, спрямовані на врегулювання «української кризи» шляхом переговорів, що здійснювалися за ініціативи України та партнерів у форматі ООН, ЄС, НАТО, Ради Європи, а також різні переговорні формати (Женевський, Нормандський, Мінський) поки не дали бажаного результату.

2014 р. був безпрецедентним за кількісними та якісними змінами у владі. Впродовж року посаду Президента держави обіймали три особи; при владі перебували три склади Кабінету Міністрів і два склади парламенту.

До рис сучасного економічного становища України на сьогодні ми відносимо:

- величезну заборгованість держави, окремих галузей і підприємств країнам близького і далекого зарубіжжя;

- відставання сектора економіки, що виробляє товари, від сектора економіки, що їх споживає;

- відірваність від світової економіки;

- криміналізація стосунків між державним апаратом і бізнесом, розподілення між кланами найприбутковіших секторів економіки України;

- хабарництво й порушення чинного законодавства, що дискредитують Україну;

- бажання влади перетворити все тільки у приватну власність (здійснення таких непродуманих проєктів остаточно підірве економіку держави і призведе до утворення маси дрібних підприємств із примітивною технологічною базою, які не зможуть конкурувати з високорозвинутими зарубіжними фірмами).

На нашу думку, лише інвестиційне розширення надасть Україні шанс на економічне відновлення, тому в сьогоднішніх реаліях одним із найактуальніших завдань економічної політики держави є посилення інвестиційного сприяння.

У кризові періоди фактично лише ресурси МФІ, насамперед, МВФ, слугували джерелом наповнення резервів, а також утримання на прийнятному рівні важливих макроекономічних індикаторів, тому співпраця з МВФ залишається серед політичних пріоритетів. Якщо в докризовий період зовнішньоторгові позиції України виглядали цілком безпечними, то дві кризові хвилі поспіль сформували високоризикове боргове середовище. Боргові ж сплати та обслуговування (в іноземній валюті) Україна може здійснювати лише в результаті успішної зовнішньоекономічної діяльності, що на сьогодні майже неможливо. Звернемо увагу, що з початку кризи 2008–2009 рр. майже втричі зросли боргові зобов'язання КМУ і НБУ. Проте якщо Нацбанк після значних запозичень 2010–2011 рр. надалі зумів зменшити свої борги, то уряд продовжував активно виходити на зовнішні ринки. Відтак, уже в 2011 р. сукупний зовнішній борг КМУ та НБУ вперше за

останнє десятиліття перевищив рівень валових валютних резервів країни [7].

На сьогодні Україна, щоб не допустити чергового кризового шоку, ймовірно, може використати антикризові заходи і заходи з економічного відновлення, які належним чином не були враховані та задіяні в посткризовий період 2010–2012 рр. Найважливішою в нинішній ситуації з економічної точки зору є прискорена інтеграція українських виробництв у світові виробничі, торговельні, фінансові мережі, що дало б змогу Україні подолати відставання від світових тенденцій [4].

Зауважимо, що модернізація виробництв, поширення нових технологій, оновлення менеджменту, підвищення кваліфікації працівників відбуваються не автоматично, а тому країни (переважно з висхідними економіками) стикаються як із ризиками втрати «традиційних» (для них) ніш і ринків збуту, так і з необхідністю значного часу для освоєння нових конкурентних виробництв (із відносно високою доданою вартістю), що є болісним для економіки.

Для сучасного періоду економічного відновлення України важливими мають стати торгівля та інвестиції. Розвиток світової торгівлі відбувається в умовах парадоксу. З одного боку, переважно всі країни погоджуються з необхідністю прискорення торгівлі, проте протекціоністські заходи, які стримуюче впливали на розвиток торгівлі, а з тим і інвестицій, залишаються вельми популярними.

На жаль, Україні не вдалося запобігти інвестиційним втратам, значимість країни для світової економіки помітно зменшилася (економічне зростання та зміна частки інвестицій набули від'ємних значень).

Важливо відзначити, що з початку 2000-х років економіка України характеризувалася стійкою позитивною динамікою, середньорічні темпи економічного зростання впродовж 2001–2007 рр. перевищували 7%. Криза ж 2008–2009 рр. відкинула українську економіку на кілька років назад, а кризові процеси 2013–2015 рр. дедалі більше погіршуватимуть позиції України у світовій економіці в середньостроковій перспективі. У посткризовий період 2010–2013рр., коли світовій економіці вдалося відновити відносно стійке зростання, а висхідні економіки навіть прискорили темпи економічного відновлення, українська економіка занурилась у довгострокову рецесію. Бурхливі події 2014 р. лише акцентували кризовий стан (нагадаємо, впродовж 2012–2013 рр. темпи зростання вітчизняної економіки були близькими нулю). Відтак, нинішня динаміка української економіки дедалі більше відстає від світових тенденцій. У світовій економіці в 2000 р. Україна посідала 32-е місце, у 2008 р. – 179-е, у 2011 р. – 163-тє, у 2014 р. – 143-тє, у 2015 р. – 150-е [4].

Світове посткризове відновлення вкотре висвітлило вагомість інвестицій для забезпе-

чення економічної міцності країни. На жаль, в Україні інвестиційні втрати 2008–2009 рр. суттєво погіршили готовність світових інвесторів до входження у країну, а нераціональна інвестиційна політика 2010–2013 рр., по суті, відвернула інвесторів (вітчизняних і міжнародних) від української економіки, як наслідок – подальше вимивання інвестиційного потенціалу [8].

Зовнішньоекономічні складнощі посилюються тим, що в Україні останніми роками стрімко зростає зовнішній борг – як державний, так і приватний, – структура якого дедалі більше ставала ризиковою. Так, сьогодні короткостроковий борг у три-чотири рази перевищує рівень валютних резервів країни, а відтак, є чинником стійкого зростаючого попиту на іноземну валюту, що додатково посилює девальваційний тиск на національну валюту [4].

Характерними для української економіки негативними особливостями, що є глибинними причинами кризового стану, залишаються: низька продуктивність, енергоємні технології, слабка диверсифікованість економіки, низька конкурентоспроможність продукції на світових ринках, залежність від монопольних зовнішніх джерел сировини та енергії. Як результат, і донині кризові хвилі не спонукають українські уряди до необхідних структурних зрушень у вітчизняній економіці.

Висновки. Отже, як свідчить попередній економічний розвиток нашої держави, економіка України не зможе ефективно розвиватися, якщо не стабілізувати валютно-фінансове і кредитне становище, не припинити інфляційні процеси.

Дослідженням доведено, що ефективна ринкова економіка може діяти в Україні на під-

ставі стабільно функціонуючої національної грошової системи з чітко діючим механізмом регулювання банківських і фінансових структур, розвитком виробництва та залученням значних обсягів інвестиційних ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ткаченко А.М., Єлець О.П. Сучасний підхід до антикризового управління машинобудівним підприємством : [монографія] / А.М. Ткаченко, О.П. Єлець. – Запоріжжя: ЗДІА, 2010. – 277 с.
2. Фесенко М. Глобальна економічна криза: причини та наслідки / М. Фесенко // Зовнішні справи. – 2008. – № 12. – С. 26–34.
3. Юрчишин В. Україна від кризи до кризи / В. Юрчишин, К. Маркевич // Україна-2014: соціально-економічна криза та пошук шляхів реформування. Експерти про стан і перспективи економіки. Громадяни про ситуацію у країні, про владу, її підтримку і відповідальність. – К. : Центр Разумкова, 2014. – 60 с.
4. Global Investment Trends Monitor (Випуски різних років) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://unctad.org/en/Pages/Publications/Global-Investment-Trends-Monitor-\(Series\).aspx](http://unctad.org/en/Pages/Publications/Global-Investment-Trends-Monitor-(Series).aspx).
5. Статистичний щорічник України за 2014 рік. – К. : ІАА, 2014. – 558 с.
6. Україна: перспективи розвитку: консенсус-прогноз / Міністерство економіки України, Департамент макроекономіки, Проект «Цілі розвитку тисячоліття – Україна». – 2014. – 30 с.
7. Боднарюк С.М. Сучасна економічна криза в Україні / С.М. Боднарюк, А.Ю. Полянська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/newsline>.
8. Шинкарук Л.В. Макроекономічні передумови та перебіг економічної кризи в Україні / Л.В. Шинкарук // Економічна теорія. – 2010. – № 2. – С. 61.